

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Roiha, Taija

Title: Varastamisen ja haltuunoton rajoilla : siivoojat varkaina Lucia Berlinin "Siivoojan käsikirjassa" ja Elizabeth Jolley'n "Viimeisessä sadossa"

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja & Sukupuolentutkimuksen seura, 2020

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Roiha, T. (2020). Varastamisen ja haltuunoton rajoilla : siivoojat varkaina Lucia Berlinin "Siivoojan käsikirjassa" ja Elizabeth Jolley'n "Viimeisessä sadossa". Sukupuolentutkimus, 33(1), 7-19.

Varastamisen ja haltuunoton rajoilla

SIIVOOJAT VARKAINA LUCIA BERLININ ”SIIVOOJAN KÄSIKIRJASSA” JA ELIZABETH JOLLEYN ”VIIMEISESSÄ SADOSSA”

Taija Roiha

Siivoojan työ on työväenluokkainen ja naisvaltainen ammatti, jonka suorittajalta edellytetään siivoustaitojen ohella nöyrää ja huomaamatonta olemisen tapaa. Mutta mitä tapahtuu, kun siivooja rikkoo kuuliaisien roolinsa ja alkaa varastaa? Artikkelissa tarkastellaan poliittista emansipaatiota ja sen sukupuolittuneisuutta varastelevia siivoojia kuvaavissa kaunokirjallisissa teksteissä. Tarkastelun kohteena on kaksi novellia: Lucia Berlinin ”Siivoojan käsikirja” sekä Elizabeth Jolleyn ”Viimeinen sato”, joita analysoidaan teoreettisesti orientoituneen lähiluvun keinoin. Analyysin teoreettinen viitekehys ammentaa Jacques Rancièren ajattelusta, jossa taiteen poliittisuus ymmärretään esteettisenä katkoksenä vallitsevan kokemusmaailman ja esteettisen esityksen välillä. Esitän, että varastelevien siivoojien kuvauksen poliittisuuden ytimessä on siivoojien kyky yhdistellä yhtäältä varastamisen kautta ilmevä transgressiivisuuden politiikkaa, toisaalta taas kuuliaisuuden performoiminen strategisella tavalla.

AVAINSANAT: ELIZABETH JOLLEY, JACQUES RANCIÈRE, LUCIA BERLIN, SIIVOOJAT, YHTEISKUNTALUOKKA

Filosofi Jacques Rancière kuvaa teoksessaan *Vapautunut katsoja* (2016, 71) työhönsä uppoutunutta puuseppää, joka rakentaa uutta parkettia työnantajansa asuntoon. Kesken puurtamisensa käsityöläinen ”antaa käsiensä levähtää hetken ja liittää haaveissaan kohti taivaanrantaan nauttien avarasta näköalasta makeammin kuin naapuriasuntojen omistajat konsanaan”.¹ Ohikiitävän hetken ajaksi puuseppä lakkaa työskentelemästä ja anastaa itselleen asunnon omistajan katseen, kuvitellen toiselle remontoimansa asunnon omaksi tilakseen ja ottaen sen

näin haltuunsa. Maiju Loukolan (2017, 197) sanoin: ”Tila ja aika murtuvat tässä esteettisen emansipaation avaamassa tilanteessa esteettisen ja poliittisen osuessa yksin, kun katse tulee otettua omaksi.” Katsominen laajenee passiivisesta tuijottelusta aktiiviseen toimintaan ja emansipaation välineeksi, muuttaen näin tapaa käsittää elämän ajallista ja tilallista ulottuvuutta.

Siivoojakoulutusta sukupuolen ja yhteiskuntaluokan näkökulmasta tutkinut Mari Käyhkö (2006a, 52) kirjoittaa, kuinka ”siivoojan työnkuva muodos-

1 Kyseinen puuseppää kuvaava fragmentti ja sitä koskeva sitaatti on peräisin Louis Gabriel Gaunyn tekstistä ”Le trevail à la journée”. Se on julkaistu alun perin vuonna 1848 työläisten vallankumouksellisessa päivälehdessä *Le Tocsin des travailleurs*. (Ks. Rancière 2016, 71.)

tuu perinteisistä naiselle kuuluviksi katsotuista yksityisen tilan kotitöistä ja palvelemisesta – toisia varten olemisesta”. Käyhkön mukaan siivoojakoulutuksessa olennaista ei ole ainoastaan siivoamisen käytäntöjen opettelu, vaan myös ”palkkatyöläisen nöyryään ja kuuliaiseen mentaliteettiin kasvattaminen” (emt., 54). Mutta entäpä jos siivooja kieltäytyy sopeutumasta tähän rooliin? Millaisia emansipaation mahdollisuuksia aukeaa, kun (nais)siivooja hylkää nöyryyden ja kuuliaisuuden ja alkaa olla itseään varten? Entä silloin, kun hän alkaa varastaa?

Tarkastelen artikkelissani tilan, ajan ja tavaroiden varastamista, emansipaation politiikkaa ja sukupuolta ranciérelaisesta näkökulmasta poliittisen haltuunoton mekanismina kahdessa novellissa. Analyysini kohdetekstit ovat Lucia Berlinin ”Siivoojan käsikirja” (2017/1977, suom. Kristiina Drews) ja Elizabeth Jolley’n ”Viimeinen sato” (1993/1983, suom. Hilppa Lappalainen), joista molemmat käsittelevät yhteiskunnallisia luokkasuhteita siivoojan hahmon kautta. ”Siivoojan käsikirjassa” (=SK) sisäiskertoja Maggie May käy busseissa istuessaan ja pysäkeillä odotellessaan läpi omia kokemuksiaan siivoojana varakkaissa kodeissa, antaa vinkkejä muille siivoojille sekä suree omaa henkilökohtaista menetystään. Bussilinjojen nimien (esim. ”43 – SHATTUCK – BERKELEY”) lisäksi novellin rakennetta rytmittävät muun tekstin joukkoon upotetut, sulkeisiin merkityt vinkit siivoojille, jotka liittyvät pitkälti siivoojan ja työnantajan eli useimmiten ”rouvan” välisen suhteiden neuvotteluihin.

Jolley’n novelli ”Viimeinen sato” (=VS) kerrotaan sen keskushenkilön, siivoojana toimivan mutta nimettömäksi jäävän äidin niin ikään nimeämättömän tyttären näkökulmasta. Novellin alussa kuvataan äidin työtä hulppean, South Heights -nimisen kerrostalon luksusasuntojen siivoojana. Asukkaiden poissa ollessa äiti järjestää kattohuoneistoissa juhlia, joihin hän kutsuu oman naapurustonsa väkeä. Siivoojantyön kuvauksen rinnalla novellissa käsitellään äidin suhdetta isäänsä eli kertojan isoisään ja tämän omistamaan maatilaan. Novellin loppupuolella isoisä kuolee, ja äidille jää perinnöksi maatila, jota hänellä ei ole varaa hallinnoida. Äiti tekee tilaa havittelevan ostajan kanssa ”herrasmieppimuksen”: kaupat tehdään, mutta äidille annetaan mahdollisuus kasvattaa tilalla vielä ”viimeinen

sato”. Tarkoitusta varten äiti tilaa istutettavaksi eukalyptuspuita, joiden ”sadon valmistumiseen menee vuosia ja vuosia” (VS, 37), anastaen näin itselleen käyttöoikeuden tilaan pitkälle tulevaisuuteen. Novellin keskeisenä teemana onkin sellaisten tilojen haltuunotto, joita siivooja-äiti ei omista, mutta joita hän kokee oikeudekseen hallinnoida.

”Siivoojan käsikirjan” ja ”Viimeisen sadon” siivoojia yhdistää se, etteivät he työskentele julkisissa tiloissa vaan Ranciéren fragmentissa esiintyvän puusepän tapaan rikkaiden ihmisten kodeissa – yksityisissä tiloissa, jotka on totuttu näkemään tuotannon ulkopuolisena alueena (ks. myös Käyhkö 2006b, 17). Kuten puusepän, myös siivoojien katseet kiertävät ja toimivat tiloissa ladaten ne omilla poliittisilla merkityksillään. Haltuunotto ei siivoojilla kuitenkaan rajoitu katsomiseen, vaan he myös varastavat itselleen ja läheisilleen paitsi tavaraa, myös ennen kaikkea aikaa ja tilaa. Toisaalta erottavaksi tekijäksi puusepän ja siivoojien välillä voidaan olettaa työläissubjektien sukupuoli ja sen mukanaan tuomat merkitykset.

Edellä kuvatuista lähtökohdista käsin tarkastelen artikkelissani sitä, miten analysoitavat novellit kuvaavat ajan, tilan ja tavaroiden varastamista suhteessa sukupuolittuneeseen luokkakonfliktiin sekä millaisia emansipatorisia merkityksiä varastaminen novelleissa saa.

Artikkelini aluksi kuvaan analyysini kohdoteokset sekä niitä koskevan aikaisemman tutkimuksen, minkä jälkeen siirryn teoreettisen viitekehyksen kuvaamiseen ja siitä varsinaiseen analyysiin. Lopuksi summaan artikkelini keskeiset johtopäätökset yhteenvedossa.

BERLININ JA JOLLEYN NOVELLIT TUTKIMUSKOHTEINA

Yhdysvaltalainen Lucia Berlin (1936–2004) julkaisi elinaikanaan vajaan kahdeksankymmentä novellia novellikokoelmissa ja kirjallisuuslehdissä. Suuren suosion Berlin saavutti vasta postuumisti, vuonna 2015 Yhdysvalloissa julkaistun novellikokoelman *A Manual for Cleaning Women* myötä. Berlinin novellien vastaanotossa on usein painotettu niiden autofiktiivisiä piirteitä, mikä ei ole ”Siivoojan käsikirjan” osalta kaukaa haettava. Alun perin ”Maggie

May” -nimellä vuonna 1977 julkaistun novellin kirjoitusajankohtana Berlin työskenteli kotisiivoojana, kasvattaen samaan aikaan yksinhuoltajana neljää lastaan (Smith 1993, 39). Berlin kuvaa novelleissaan tyypillisesti työväenluokkaa, alkoholisteja ja maahanmuuttajia, eri tavoin yhteiskunnasta syrjäytettyä tai sen laitamilla olevaa väkeä, sekä erityisesti naisten työtä (Smith 1993, 39). 1990-luvulla ”Maggie May” julkaistiin myös Janet Zandyn toimittamassa, työväenluokkaisten naiskirjailijoiden lyhytproosaa esittelevässä novelliantologiassa *Calling Home: Working-Class Women's Writing*.

Akateemista tutkimusta Berlinin tuotannosta on toistaiseksi tehty erittäin niukasti, mutta hänestä löytyy merkintöjä joistakin kirjallisuushistoriikkeista. Eräässä näistä historiikkeista Smith (1993) kirjoittaa, kuinka Berlinin teksteissä korostuvat ulkopuolisuuden kuvaukset sekä paikan merkitykset. Vaikka novelleissa kuvatut elämäntilanteet ovat usein hankalia, ne eivät ole lannistavia eivätkä täysin toivottomia. Kirjallisuuskriitikko Maggie Dohertyn (2015) mukaan Berlinin tuotantoa leimaavat ”kuriittomuus” ja humoristisuus, jotka myös haastavat usein synkän ja vakavan työkeskeisen työväenkirjallisuuden perinteen, kyseenalaistaen näin joitain lajin konventionaalisimpia ilmentymiä.

Elizabeth Jolley (1923–2007) on Berliniin verrattuna Suomessa heikosti tunnettu, mutta englanninkielisessä maailmassa ja erityisesti kotimaassaan Australiassa arvostettu kirjailija, jonka tuotanto koostuu romaaneista, novelleista ja omaelämäkerrallisista teoksista. Tässä artikkelissa analyysin kohteeksi valikoitunut novelli ”Viimeinen sato” on ainoa Jolleylta suomennettu teksti, ja se on julkaistu osana Angela Carterin alun perin englanniksi toimittaman novelliantologian käännöstä *Pahoja tyttäviä, villejä naisia* (1993). Novellista on tehty myös tv-elokuvasuovitus (*The Last Crop*, 1990). Alkukielinen novelli julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1976 nimellä ”A Gentleman's Agreement” Jolley'n ensimmäisessä novellikokoelmassa *Five Acre Virgin* (Dibble 2001, 217–218). Novelli julkaistiin uudestaan vuonna 1983 nimellä ”The Last Crop” kokoelmassa *Woman in a Lamphshade* (Jolley 1986). Tämä versio on myös Carterin toimittamaan antologiaan sisällytetty no-

vellin sovitus ja siten myös käsillä olevan analyysin kohdeteksti.

Myös Jolleylla oli käytännön kokemusta lukuisista niistä ammateista, joissa hänen teostensa henkilöt toimivat. Jolley työskenteli paitsi koulutustaan vastaavasti sairaanhoitajana, myös myyjänä ja kotisiivoojana (Dibble 2001, 216). Myös Jolley'n fiktion keskiössä ovat usein yhteiskunnan ulkopuoliset ja marginalisoidut (Kellman 2009, 1325). Erityisesti *Five Acre Virgin* -kokoelman henkilöahmoja on kuvattu arkikielisesti ”luusereiksi” (Dibble 2001, 216). Jolley itse nimitti kuvaamiaan siivoojia, vankeja, koulupudokkaita ja muita hahmoja ”hylätyiksi”² (emt.). Sanavalinta viittaa ”luusereita” selvemmin yhteiskunnalliseen valtasuhteeseen ja sen tuottamaan epätasa-arvoon.

Berlinin tuotantoon verrattuna Jolley'n teokset ovat saaneet osakseen runsaampaa huomiota myös kirjallisuudentutkimuksen saralla, usein feministisestä näkökulmasta (ks. esim. Herrero 2011; Baines 2014). 1990-luvun alkupuolella julkaistiin myös Jolley'n tuotantoa käsittelevä esseekokoelma *Elizabeth Jolley: New Critical Essays*. Suomessa Jolley'n vähäinen tunnettuus asettaa kuitenkin haasteen hänen teostensa ja niitä koskevan tutkimuksen saatavuudelle. Jolley'n teosten vastaanotossa ja niitä koskevassa tutkimuksessa on usein painotettu maan omistamiseen liittyvän tematiikan keskeytystä erityisesti varhaisen tuotannon osalta. Brian Dibblen (2001, 217) mukaan maan omistaminen symboloi Jolleylle turvaa ja toivoa sekä mahdollistaa keskittymisen elämän nykyhetkeen menneisyyden tai tulevaisuuden murehtimisen sijaan. Erityisesti maaseudulle suuntautuvan vetäytymisen voi Jolley'n tuotannossa nähdä tarjoavan katkoksen esimerkiksi työnantajien tai perheenjäsenten asettamiin paineisiin ja velvollisuuksiin (Dibble 2001, 217). Maan omistamisen voi siis katsoa symboloivan autonomiaa ja vapautumista ympäröivän yhteiskunnan vaateista erityisesti naisille.

Molempia novelleja analysoidaan artikkelissa teoreettisesti orientoituneen ja feministisesti paikantuneen lähiluvun keinoin. Lähiluvun kohteena ovat teksteissä kuvatut varastamisen ja haltuunoton teemat, jotka oletetaan valitun teoreettisen viiteke-

2 Engl. ”discarders” (Dibble 2001, 216).

hyksen perusteella lähtökohtaisesti poliittisiksi ja emansipatorisiksi tapahtumiksi. Menetelmän tarkoituksena on täten kiinnittää aktiivisesti huomiota teksteissä ilmeneviin yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin ja erityisesti tilanteisiin, joissa tuota valtasuhdetta haastetaan. Tällaisen poliittisen asemoinnin ottaminen suhteessa kohdetekstiin on keskeinen feministisen luennan lähtökohta (ks. Rooney 2006, 75). Metodologista valintaa voidaan luonnehtia myös vastustavaksi lukemisen strategiaksi, sillä se pyrkii sekä nostamaan esiin että purkamaan teksteissä ilmeneviä ristiriitoja ja hierarkioita ylläpitäviä mekanismeja (ks. Karkulehto 2011, 76–77).

RANCIÈRE JA SOPIMATTOMAT INTOHIMOT EMANSIPAATION LÄHTEENÄ

Jacques Rancière on yksi keskeisimmistä taiteen ja politiikan suhteita teoretisoivista nykyfilosofoista. Rancièren mukaan taiteen poliittisuutta ei voida pelkistää asioiden näyttämiseen ja ymmärryksen lisäämiseen mimeettisin eli esittävin keinoin, vaan kyse on laajemmin aistisen järjestyksen, kokemusmaailman ja näiden kautta eletyn todellisuuden ehtojen muuttamisesta. Rancière (2016, 72) kirjoittaa: ”alistettujen ongelmana ei näet koskaan ole ollut se, kuinka tulla tietoiseksi hallinnan mekanismeista, vaan kuinka tehdä itsestään ruumis jonka kohtalona on jotakin aivan muuta kuin alistua”. Juuri tämän emansipoituneen ruumiin ja sen mahdollisuuksien hahmottaminen on Rancièren taiteen poliittisuutta koskevan teorian ydinkysymyksiä. Kirjallisuuden, kuten myös muiden taidemuotojen, poliittisuuden keskiössä eivät ole sen tarjoamat mahdollisuudet työväenluokkaisten naisten tai muun alistetun ryhmän elämän ja kurjuuden representoimiseen, vaan taiteen kyky tarjota esteettinen katkos vallitsevaan kokemusmaailmaan ja täten osoittaa teoksen tuloksijalle, että asioita voi elää toisin jo nyt (Rancière 2017, xxxiii).

Taiteen poliittisuus ei siis tarkoita Rancièrelle (yksinomaan) sitä, että se ilmentäisi jotain määrättyä eettistä tai moraalista hyveellisyyttä tai ”paljastaisi” jonkin yhteiskunnallisen epäkohdan. Pikemminkin kysymys on vallitsevien aistisen järjestyksen tapojen muuttamisesta. Näin se myös resonoi hänen edustamansa poliittikkakäsityksen kanssa, jonka kes-

kiössä on erimielisyys (ks. Rancière 2009; Tuomikoski 2017). Poliitiikka alkaa Rancièrelle (2016, 70) siitä, ”kun ihmiset, joiden kohtalona oli pysyä työn näkymättömässä tilassa, työssä, joka ei jätä aikaa mihinkään muuhun, ottavat ajan jota heillä ei ole ja näin vahvistavat olevansa osallisia yhteiseen maailmaan (–)”. Puuttuvaa aikaa ei siis pyydetä, vaan se otetaan; näkökulmasta riippuen tätä voisi kutsua joko haltuunotoksi tai varastamiseksi. Tuloksena on yhtä kaikki uudenlaisen poliittisen subjektiviteetin muodostuminen, jossa näkymätön tehdään näkyväksi (emt., 70).

Miten sitten saavuttaa ”esteettinen katkos”, joka perustuu ”aististen muotojen” ja yhteiskunnallisten päämäärien murtamiseen ja mahdollistaa näin taiteen poliittisuuden (Rancière 2016, 69)? Yksi esimerkki tällaisen katkoksen saavuttamisesta on artikkelin alussa mainittu fragmentti puusepistä. Puusepän hahmossa on Rancièren mukaan kysymys ”työläisenä olemisen tapojen hajoamisesta”, koska se ”murtaa jaon niihin, jotka joutuvat alistumaan, ja niihin, joilla on katsomisen vapaus” (emt., 72). Puuseppä ei pysy lestissään. Klassisen marxilaisen luokkatietoiseksi tuleminen sijaan hän tulee tietoisiksi tilanteeseen sopimattomista ”intohimoistaan” (emt.), toisin sanoen tilasta, jossa hän työskentelee ja jonka hän haluaa, mutta joka ei silti kuulu hänelle.

Samalainen logiikka on löydettävissä myös Kukku Melkaksen (2005) käyttämästä tilakurittomuuden käsitteestä. Melkas (2005, 169–170) soveltaa käsitettä Maria Jotunin romaanista *Huojuva talo* tekemäänsä analyysiin, jonka mukaan romaanin palvelijahahmot kieltäytyvät noudattamasta tapahtumamiljöössä vallitsevaa, sukupuolen ja yhteiskuntaluokan mukaan rakentuvaa tilajärjestystä. Melkaksen mukaan ”[p]alvelijoiden rajojen ylitys kodin tiloissa huojuttaa sitä itsestään selvältä vaikuttavaa perheen jäsentymistä, jossa jokaiselle on määrätty oma paikkansa ja omat tehtävänsä” (emt., 170).

Vastaavasti Berlinin ja Jolley'n novelleissa siivoojat koettelevat vallitsevan järjestyksen kestävyyttä ottamalla haltuunsa heille kuulumattomia asioita, oli kysymys sitten torkkujen ottamisesta työn lomassa (SK, 74) tai työnantajan peruukkien luvattomasta kokeilemisestä (VS, 26), rikkoen näin normatiivisen odotuksen työväenluokkaisille (siivooja)naisille soveliaasta käyttäytymisestä (Käyhkö 2006b). Tämän

artikkelin kehyksessä esteettistä katkosta symboloi erityisesti varastamisen tapahtuma. Ajatus resonoi myös ranskalaisen feministifilosofi Hélène Cixous'n kuvaaman varastamisen määritelmän kanssa. ”*Puhaltaminen*” on Cixous'n (2013, 131; kursiivi alkupe- räinen) mukaan ”naisen ele”, mihin liittyvässä as- sosiatiivisessa ketjussa toisiinsa yhdistyvät naisen, varkaan ja linnun hahmot. Kaikki mainituista ”tule- vat ja menevät, nauttivat siitä, että saavat myllertää kaikkeuden järjestystä, luoda hämminkiä, vaihtaa paikkoja, muuttaa arvojärjestystä, hajottaa, raiva- ta rakenteita, sekoittaa puhtaasti omaa” (emt., 132). Varastamisen näkeminen luokkaan ja sukupuoleen linkittyvänä haltuunoton prosessina haastaa kysy- mään, mistä omaisuus ylipäättään muodostuu ja onko sen yhteiskunnallinen jakautuminen oikeu- denmukaista.

TYÖLÄISKIRJALLISUUDEN PERINTÖ JA LUOKKAKONFLIKTIN SUKUPUOLITTUNUT LUONNE

Rancièren kritisoiman mimeettisen funktion koros- tuminen voidaan nähdä olennaisena piirteenä eri- tyisesti realistiselle kirjallisuudelle.³ Realismin ”risti- riitaista poetiikkaa” kuvatessaan Riikka Rossi ja Saija Isomaa (2015, 6) kirjoittavat, kuinka tässä poetiikka- sa yhdistyvät ”empaattinen eläytyminen ja eettinen huoli kuvatusta tarinamaailmasta, lukemisen nau- tinto ja emotionaalinen etääntyminen”. Tällainen määritelmä sisältää implisiittisen oletuksen siitä, että lukijan eletty todellisuus eroaa materiaalisilta puitteiltaan teoksen kuvaamasta tarinamaailmas- ta. Lukijan on tällöin emansipoitumisen sijaan ”em- paattisesti eläydyttävä” ja kannettava ”huolta” sii- tä maailmasta, joka hänelle on kirjallisesti välitetty.

Kirjallisuuden luokkakuvauksiin paneutuneen kirjallisuudentutkija Jussi Ojajärven (2016, 366) mu- kaan ”luokkamaailmojen kuvaus on painottunut vä- hävaltaisten luokkien kokemukseen, jolle on haettu yhteiskunnallista näkyvyyttä”. On kuvaavaa, että ko-

timaisessa kirjallisuudentutkimuksessa usein esiin nostetut kirjalliset esimerkit suorastaan painotta- vat alistettujen ryhmien uhrin asemaa (ks. Ojajär- vi 2013, 137). Jos ”kapitalismin ylivalta” pyritäänkin ylittämään tai haastamaan pelkän olosuhteiden ku- vaamisen sijaan, haetaan ratkaisuiksi pikemminkin humanistisista ihanteista ponnistavaa empatiaa ja solidaarisuutta tai kapitalismiin kohdistuvaa mor- alismia kuin luokka-antagonismia (ks. esim. Oja- järvi 2013, 151; Ojajärvi 2016, 366). Työläiskirjallisu- den tutkijat ovat myös usein huomauttaneet, että työväenluokan kuvaukset ovat harvoin työläisten itsensä kirjoittamia tai heidän näkökulmastaan ku- vattuja (esim. Balthaser 2017, 37; Hyttinen 2015, 60).

Työväenkirjallisuuden määritelmä onkin aina sidoksinen siihen, mikä ymmärretään työväenluo- kaksi. Työväenluokan konnotaatiot ovat usein var- sin maskuliinisia, mikä heijastuu myös työväenkir- jallisuuden perinnön miesvaltaisuuteen (ks. esim. Hyttinen & Launis 2017, 75). Kysymys ei ole ainoas- taan ”työmiehen” sukupuolittuneesta hahmosta, vaan myös tuotannon aloista, joilla tämän ajatel- laan työskentelevän. Esimerkiksi marxilaisuuden feministisessä kritiikissä on arvosteltu tapaa, jol- la Marx sivuutti kotiapulaisten työn tulkitsemalla sen ”ei-työksi” (Steedman 2009, 16; Mannevuola 2015, 28). Myös kotiapulaiseen vertautuvan palvelijantyön kuvauksia kotimaisessa kirjallisuudessa tutkineen Melkaksen (2005) mukaan palvelijan tai piian hah- mo on lähtökohtaisesti luokka-asemaltaan ambiva- lentti. Yhtäältä palvelija työskentelee porvarillisen perheyksikön sisällä ilman, että häntä hyväksytään sen varsinaiseksi jäseneksi; toisaalta näistä porvaril- lisista kytköksistä johtuen palvelija ei kelpaa myös- kään työväenluokan ”ihanteelliseksi edustajaksi” (Melkas 2005, 165). Tämä vaikuttaa myös siihen, mil- lainen toiminta tullaan ymmärtäneeksi poliittisuu- deksi ja/tai tavoiteltaviksi työtaistelun muodoiksi. Esimerkiksi feministinen Precarias a la Deriva -kol- lektiivi (2009, 17–18) on tuonut esiin, kuinka lakon mieltäminen tärkeimpänä työtaistelun muotona on

3 On kuitenkin syytä huomioida, että Rancièren käsitys realistisen kirjallisuuden poliittisuudesta ei ole historiallisesti täysin johdonmukainen. Esimerkiksi yhtä keskeistä ranskalaisen realismin merkkiteosta, Gustave Flaubertin *Madame Bovary* (1857), Rancièren kuvaava aikanaan suorastaan vallankumoukselliseksi teokseksi (ks. Rancièren 2017). Teosten poliittinen merkitys onkin aina luettava suhteessa niiden (kirjallisuus)historialliseen kontekstiin, ottaen huomioon myös realistisen kirjallisuuden laajan ja moniulotteisen spektrin (ks. esim. Rossi & Isomaa 2015).

feministisestä näkökulmasta puutteellinen käsitys. Lakko nimittäin ”ei tavoita (–) kokemusta pääosin naisten ’ei-tuottavalla’ alueella tekemän” työn merkityksestä tai huomioi usein näkymättömäksi jäävää ja kaikin puolin prekaaria työtä sellaisilla naisvaltaisilla aloilla kuten hoiva-, seksi- ja kotityö (emt.).

Lakkoilun ja työstäkieltäytymisen elementti on ollut marxilaisessa teoriassa keskeinen erityisesti niin sanotulle autonomimarkkilaisuudelle eli operaismo-perinteelle, jonka keskeisenä lähtökohtana on ollut työläisten ja erityisesti tehdastyöläisten vallan ja autonomian korostaminen suhteessa kapitalistiseen tuotantoon (esim. Mannevu 2015, 23; 88). Radikaaleista lähtökohdistaan huolimatta operaismo-perinne on usein nähty jännitteisenä feministisen teorian ja politiikan kanssa (ks. McRobbie 2011; Mannevu 2015). Mona Mannevuon (2015, 26) mukaan tämä jännitteisyys ilmenee erityisesti teoriasuuntausten erilaisissa tavoissa lähestyä affektin politiikkaa. Siinä missä operaismo-perinne ottaa ihanteekseen transgressiivisen (mies)työläisen ja tämän aktiivisen työstäkieltäytymisen, feministinen politiikka kytkeytyy pikemminkin ”negatiivisten” ja ”huonojen” tunteiden tarkastelemiseen ollen kiinnostunut siitä, mikä saa uusliberalistisen (nais)työläissubjektin toteuttamaan häneltä vaadittua roolia (emt.).

Kuten tässä artikkelissa analysoimani novellit kuitenkin osoittavat, naistyöläissubjektin ei tarvitse välttämättä valita kokonaisvaltaisen ja usein ”maskuliiniseksi” tulkitun transgressiivisuuden ja toisaalta ”feminiinisen” mukautumisen väliltä. Päinvastoin nämä voivat toimia toisiaan tukevin ja keskenään sekoittuvina strategioina esimerkiksi silloin, kun kuuliaisuuden performoimisen kautta luodaan tilaa arjen kumouksellisille toiminnoille. Näin ymmärrettynä performatiivisuus poikkeaa Judith Butlerin tavasta ymmärtää käsite. Siinä missä Butlerille performatiivisuus määrittyy sisäistettynä ja toistuvana sukupuolen luonnollistamista tuottavana tekojen sarjana (Butler 2008, 25–26), näyttäytyy kuuliaisuuden normia ylläpitävä performatiivisuus tässä artikkelissa pikemminkin tietoisena ja strategisena toimintana. Toki myös Butlerille (sukupuolen) performatiivisuudessa piilee kumouksellinen potentiaali, mitä voidaan käyttää strategisesti. Tämä tulee näkyviin erityisesti silloin, kun sukupuolta tois-

tetaan normista poikkeavasti. (Emt. 218–236.) Käsillä olevassa analyysissä radikaalius piilee päinvastaisesti juuri siinä, että normia ylläpitämällä voidaan raivata suojaisaa tilaa autonomian rakentamiselle.

Precarias a la Derivan edellä kuvattu feministinen kritiikki lakosta ensisijaisena työtaistelun muotona ei tarkoita kollektiiville työtaisteluista luopumista, vaan herättää kysymään: ”Mikä on sinun lakkosi? Mikä on sinun sotasi?” (Precarias a la Deriva 2009, 10). Tällaisten kysymysten esittämisen kautta on mahdollista päästä käsiksi sellaisten emansipaation ilmentymien tarkasteluun, jotka eivät manifestoidu jo-tiedetyillä tavoilla, vaan muotoutuvat hienovaraisin ja arvaamattomin keinoin.

LAINATA JA VARASTAA – TAVARAN VARASTAMISESTA

Karl Marx kirjoittaa *Poliittisen taloustieteen arvoste-lussa* (1979a), kuinka ”[p]orvarillinen rikkaus näyttää ensi silmäyksellä valtavalla tavarakasautumalta, yksittäinen tavara sen olemisen alkioilta”. ”Siivoojan käsikirjassa” kuvatut siivottavien kotien miljööt pursuilevat kaikenlaista tavaraa siinä määrin, että käyttötavarakin muuttuu usein runsaudessaan turhakkeeksi. Esimerkiksi huonomuistisella rouva Jesselillä kerrotaan olevan ruokakomerossaan ”viisitoista purkillista seesaminsiemeniä” ja sata neljäkymmentä paria pääosin keskenään samanlaisia kenkiä (SK, 63). Tohtori Blumilla puolestaan ”on yli kahden tonnin arvoiset stereolaitteet”, mikä kuulostaa jokseenkin ylimitoitetulta hänen levykokoelmansa koon (”viisi levyä”) huomioiden (SK, 68). Ylettömyys ei siis novelleissa kilpisty ainoastaan tavaroiden määrään, vaan myös niiden suhteettomaan ylenpalttisuuteen. Näin on erityisesti ”Viimeisessä sadossa”, jossa hienostoasuntojen kuvataan olevan ”luksusta kautta linjan”. Jopa vessa on Meret Oppenheimin taiteesta muistuttavaan tyyliin turkiksilla vuorattu. (VS, 17.)

Vaikka molempien novellien siivoojat työskentelevät vaurauden keskellä, he eivät silti varasta arvotavaroita. ”Siivoojan käsikirjan” Maggien mukaan siivoojat eivät varasta ”sellaista, mistä työnantajat hermoilevat” (SK, 62), esimerkiksi rahaa tai erityisen arvokkaita esineitä. Päinvastoin tällaisten tavaroiden osalta Maggie pyrkii, ja neuvoo myös muita sii-

vooja pyrkimään, jopa korostettuun rehellisyyteen. Pöydälle jätetystä vaihtoraha-astiasta hän ei ota ainoatakaan lanttia, vaan jopa ”lisää entisiin muuttaman roposen”. Korujen ja arvokkaiden asusteiden paikat tarkistetaan huolella, jotta ”rouvan” etsiessä niitä voidaan neuvoa häntä tavaroiden löytämisessä ja näin pönkittää luottamusta siivoojaan. (Emt.) Myöskään ”Viimeisessä sadossa” ei kuvata arvotavaroitten varastamista.

Samalla kun raha, korut ja kalliit asusteet jätetään koskemattomiksi, ovat varastetut tavarat suorastaan alleviivaavan vähäpätöisiä: pala nailonmattoa, siemeniä ja roseeviiniä⁴. ”Viimeisen sadon” äiti ”pihistää” rosmariininoksan vieraasta pensasaidasta, koska siinä on ”niin ihana tuoksu”. Äiti vohkii myös hieman villaa lampaiden turkista voidakseen viedä villanäytteen isoisälle. Koska villa osoittautuu huonolaatuiseksi, äiti päätyy varastamaan vielä herä Bakerilta ”pikkuriikkisen palasen” nailonmattoa, jonka hän sitten uskottelee isoisälle olevan villaa. (VS, 24–25.)

Varastamista ei novelleissa liiemmin perustella – se vain yksinkertaisesti tapahtuu. Maggie toteaa heti ”Siivoojan käsikirjan” alussa suorasanaisesti, että ”[s]iivoojat myös varastavat” (SK, 62), vaikkei itse vaikutakaan erityisen kunnianhimoiselta varkaalta. Bussia odotellessaan siivoojat myös jutustelivat avoimesti varastamistaan aarteista:

Minä panin tupakaksi ja muut vertailivat saalistaan. Mitä kaikkea he olivat vieneet: kynsilakkaa, hajuvettä, vessapaperia. Mitä heille oli annettu: parittomia korvakoruja, parikymmentä vaateripustinta, risoja rintaliivejä. (SK, 63.)

Varastettu saalis ei tässäkään tapauksessa ole rahassa mitattuna erityisen arvokasta. Laadultaan se yhdistelee luksus- ja tarve-esineistöä aina hajuvedestä vessapaperiin – onhan varas saanut itse päättää, mitä hän haluaa kähveltää mukaansa. Kaikki mainitut tavarat ovat luonteeltaan melko intiimejä tai

suoranaisia hygieniatuotteita, sekä pääosin naisten kulutustavaroiksi suunnattuja. Maggie varastamia seesaminsiemeniä muut siivoojat eivät pidä arvossaan: ”He nauroivat katketakseen. ’Voi helanlettas! Seesaminsiemeniä?’” (SK, 63.) Pääasiassa Maggie kertoo varastavansa unitabletteja, joita hän kerää ”pahan päivän varalle”, mikä on tulkittavissa kiertoilmaisuna itsemurhan suunnittelulle (SK, 62); vähän kerrallaan eri työnantajilta pihistämällä hän on onnistunut keräämään itselleen ”kaikkiaan kolmekymmentä tablettia” (SK, 67).

Varastettua tavaraa ei selvästi ole anastettu sen jälleenmyynti- vaan käyttöarvon perusteella; tavarella siis ”on arvoa vain käytön kannalta ja se toteutuu vain kulutusprosessissa” (Marx 1979a). Siivoojien varastamat tavarat tekevät käyttäjilleen ”tavaran palveluksen” (emt.) – viini humalluttaa juojansa ja unilääkkeet tuovat turvaa, rosmariinin tuoksu nautintoa. On epätodennäköistä, että varastetut tavarat voisivat tuottaa siivoojille taloudellista hyötyä. Annetut ja varastetut esineet eroavat toisistaan siten, että annetut tavarat ovat joko käyttökelvottomia (pariton korvakoru, kuluneet alusvaatteet) tai melko arvottomia (vaateripustinröykkiö). Tähän viittaa myös samassa yhteydessä annettu vinkki työnantajan lahjoittamien tavaroiden hylkäämisestä linja-autoon: ”(Vinkki siivoojalle: ota vastaan kaikki mitä rouva antaa ja sano kiitos. Voit jättää tavarat bussiin penkin ja seinän väliin.)” (SK, 63.) Ajatus siitä, että mikään työnantajan hyväntekeväisyyttään luovuttama tavara voisi olla saajalleen hyödyllinen, nautinnollinen tai säilyttämisen arvoinen, esitetään varsin epätodennäköisenä. Voisi siis ajatella, että varastamisessa olennaista ei ole ensisijaisesti sen kautta hankittu tavara vaan teon transgressiivisuus itsessään.

Arvoesineiden varastamatta jättäminen ei kuitenkaan tarkoita, etteivät siivoojat voisi himoita tai tavoitella niitä. Näin on erityisesti ”Viimeisessä sadossa”, missä viitataan toistuvasti äidin haluun jäljitellä yläluokan makua. Äiti ei tyydy ainoastaan

4 Roseeviinin merkiksi mainitaan Lancers (SK, 72). Kyseinen rosee on poistunut Alkon tilausvalikoimista, mutta sen hinnaksi mainitaan 9,49 euroa pullolta (Viinikartta.fi). Hintatiedot ovat toki aina maa- ja aikasidonaisia, mutta voittaneen silti turvallisesti olettaa, ettei kyseessä ole varsinaisen luksusviini vaan arkinen käyttötavara, joka on sellaisenaan erityisesti alkoholistille arvokas. ”Siivoojan käsikirjan” hienovarainen kerronta vihjaa, että pullon sisältö on huvennut siivoustyön lomassa (SK, 72).

ihaillemaan rikkaiden tavaroita ja niiden ilmentämää elämäntyyliä kaukaa, vaan pyrkii harjoittamaan sitä mahdollisuuksien mukaan myös omassa elämässään. Tyttären mukaan "[e]räs äidin vaikeuksista oli hänen oma mieltymyksensä kalliisiin asioihin, hän ei tiennyt miksi hänellä oli kallis maku" (VS, 20). Tytärtään hän neuvoo nimittämään lautasliinoja lautasliinoiksi, sillä "vain rahvas kutsuu niitä servieteiksi" (emt.). Ruokailuun liittyvien normien osalta tärkeää eivät ole pelkät tavarat, vaan myös kyky käyttää niitä hienostuneesti: esimerkiksi veistä on kannateltava niin, "että kämmen tulee kahvan päälle" (emt.). Samalla yläluokkaisen elämän jäljitelyssä on jotakin huvittavaa. Kokeillessaan yhden työnantajansa, Kaljupään, peruukkeja tämän asunnossa äiti toteaa olevansa "kuin mikäkin iso karvainen kotka tämä päässäni" (VS, 26). Yläluokkaisen elämäntyylin himoitsemisen saa "Viimeisessä sadossa" paikoin karnevalistisen sävyn: sitä halutaan ja sillä ilakoidaan pysyen silti jossain määrin tietoisina siitä, ettei tuo elämäntapa täysin kuulu itselle.

Työnantajaan muodostetun luottamussuhteen ohella myös tavaroiden ylenmääräisyys tekee niiden varastamisesta – tai "lainaamisesta" – mahdollista. Muistellessaan ensimmäistä osallistumistaan äitinsä apulaisena tämän siivouskeikalle "Viimeiden sadon" minäkertoja kertoo rikkoneensa herra Bakerin tuhkakupin. Tytär tunnustaa vahingon äidilleen hädissään, mutta äiti ei ole tästä millänsäkään. Tytärtään hän lohduttaa toteamalla, kuinka "[k]attuhuoneiston vanhalla Kaljupäällä on koko kaappi täynnä tavaroita, joita hän ei ikinä käytä (–) Löydämme sieltä jotakin." (VS, 20.) Kertoja kuvaa tätä varastamista tosin pikemminkin lainaamiseksi: "Äiti lainaili aina tavaroita henkilöltä toiselle ja maksoi niitä sitten takaisin toiselta toiselle ilman että ihmiset itse tiesivät asiasta mitään" (emt.). Kuvattu varastelu on laadultaan itsekkään sijaan altruistista. Kertojan arvio siitä, etteivät näpistelyn kohteeksi joutuneet ole olleet tästä "lainailusta" edes tietoisia, viittaa siihen, että esineitä on anastettu tarpeeseen niiltä, joilla tuota tarvetta ei ole ollut, koska niiden runsaus on tehnyt tavarasta omistajalleen merkityksetöntä. Tasapainoilun ketju muistuttaa marxilaisena tunnetuksi tullutta teesiä "jokaiselta kykynsä mukaan, jokaiselle tarpeittensa mukaan" (Marx 1979b). Silti pääasiallisesti "turhan tavarain paljous"

käy siivoojien "hermoille" (SK, 62). Roina hidastaa siivousta, ja turkispäällysteinen wc tukkii kaiken lisäksi imurin (VS, 17).

JUHLIMISTA TYÖNANTAJIEN KODEISSA: TILAN HALTUUNOTON LUOKKAPOLITIikka

Molempien novellien keskeisiä tapahtumapaikkoja ovat yksityishenkilöiden kodit, joita novelleissa kuvataan siivoojan näkökulmasta. Asetelmaan liittyy jo lähtökohtaisesti luokkaristiriidan mahdollisuus, kun yläluokkaiset ihmiset avaavat asuntojensa ovet matalapalkkaisille siivoojille, joita lähtökohtaisesti pidetään epäilyttävänä ja joiden luotettavuutta on "testattava" (SK, 62; ks. myös Yle Puhe 2019). Erityisesti "Viimeisen sadon" siivoojahahmosta voitaisiin sanoa, että hän tuskin lienee yläluokkaisen työnantajien luottamuksen arvoinen – hän nimittäin järjestää näiden kodeissa omalle naapurustolleen suunnattuja juhlia. Yksi "Viimeisen sadon" keskeisiä teemoja onkin tilojen haltuunoton kautta ilmevä luokkaristiriita.

"Viimeisessä sadossa" on kaksi juonen kannalta keskeistä tapahtumapaikkaa: hienostoalue South Heights sekä kertojan isoisän omistama maatila. South Heights on nimensä mukaisesti korkeuksissa, arkisen elämän yläpuolella sijaitseva kerrostalo, jonka asunnot ovat pröystäileviä. Turkispäällysteisen wc:n lisäksi erään kattohuoneiston omistajan kerrotaan asennuttaneen itselleen erikoisnosturin avulla kaiken yläpuolelle "ikioman uima-altaan" (VS, 27). Kertojan isoisän omistama maatila on puolestaan surkeassa kunnossa ja sijaitsee huonolla maaperällä, vaikeakulkuisen bussimatkan päässä South Heightsista. Maatila oli isoisän pitkäaikainen haave, johon hänellä lopulta oli varaa vasta vanhoilla päivillään, mutta jonka hankkimisen jälkeen hän välittömästi halvaantui eikä siten päässyt koskaan asumaan haaveilemassaan paikassa (VS, 31). Kolmantena tapahtumapaikkana novellissa mainitaan melko ohimennen kertojan perheen koti, jonka kuvaillaan olevan "ruma ja ahdas ja rähjäinen" (VS, 26) ja jonka ikkunoista "ei ollut mitään katseltavaa, paitsi roskapöntöt ja ohikulkevat (–) ihmiset, joiden elämä oli yhtä rankkaa ja kiireistä kuin äidinkin" (VS, 33). Sijainnista toiseen työläisiä kuljettava bussi, kuten myös "Siivoojan käsikirjassa".

Rankan ja kiireisen elämän realistisen kuvauksen sijaan ”Viimeinen sato” keskittyy ilakoimaan keinoilla kurjuuden ylittämiseksi. Keskeisenä toimintatapana tässä projektissa toimii rikkaiden ihmisten tilojen luvaton lainaaminen eli omanlaisensa varastaminen, jota koskevan idean kerrotaan virinheen siivooja-äidin ollessa ”toista kertaa vankilassa” (VS, 18). Siellä ollessaan äidin kerrotaan tajunneen, ”että ihmisten elämä oli tylsää ilman mitään odotettavaa eivätkä he tienneet mitään nautinnoista, jotka hänestä olivat täällä maanpäällä nauttimista varten” (VS, 19). Äidin mukaan ”[e]hkä elokuva silloin tällöin” saattoi tuoda iloa ihmisten elämään, ”mutta sekin on vain toisten ihmisten elämän katselemista” (emt.). Sen sijaan että äiti pyrki tekemään oman ja naapurustonsa elämän niukkaudesta hyveen (vrt. Kivistö 2011), hän päättääkin tavoitella aktiivisesti sellaista elämäntyyliä, joka ei vallitsevissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa hänelle kuulu. Rancièrelaisittain hän siis tulee tietoiseksi luokka-asemaansa sopimattomista intohimoistaan (Rancièr 2016, 72).

Ratkaisuksi annettujen olosuhteiden ylittämiseen muodostuu konkreettisten elämän ehtojen laajentaminen tilallisen haltuunoton kautta: ”Kun asunnot olivat tyhjillään, siis sillä aikaa kun asukkaat olivat toimistoissaan tai kampaajalla tai pelaamassa golfia tai ratsastamassa tai liikematkoilla ja muissa rikkaiden puuhissa, äiti päästi asuntoihin muita ihmisiä.” (VS, 19.) Nuoripari, joka joutuu asumaan ahtaissa oloissa ”tytön suureen perheen kanssa” (VS, 20), pääsee hetkeksi viettämään lemmenlomaa; ”vanhat miehet” (emt.) puolestaan vierailevat herra Bakerin asunnossa viikoittain juomassa kahvia ja ranskalaista konjakkia. Suurin ponnistelu on Kaljupään asunnossa järjestettävät hääjuhlat, jonne kutsutaan koko korttelin väki. Yhtenä ohjelmanumerona vieraille jopa tarjotaan lainaksi ylellinen pyyhe ja mahdollisuus käydä hienossa, kuumassa suihkussa. Äiti ohjeistaa tyttärtään: ”Näytä heille miten noita hienoja hanoja käytetään (–) He eivät todennäköisesti ole koskaan nähneet tällaista kylpyhuonetta.” (VS, 28.)

Aivan kuten varastettavien tavaroiden osalta, myös tilojen haltuunoton suhteen hyödynnetään eräänlaista ylijäämää eli aikaa, jolloin asunnot ovat tyhjillään ja käyttöä vailla. Tilat otetaan käyttöön yhteisöä varten, mutta niissä ei aleta muodostaa yh-

teisöä samalla tavalla kuin vallatuissa taloissa on tapana tehdä. Tilojen ”lainaamisen” jälkeen jäljet siivotaan ja muutenkin ollaan varuillaan sen suhteen, etteivät asunnon haltijat saa tietää niissä tapahtuvasta toiminnasta mitään. Kun hääjuhlien aikana äiti hetken aikaa pelkää asunnon omistajan saapuneen ennen aikaisesti kotiin, hän alkaa paniikoida. Kertojan kuvauksen mukaan ”[ä]itiin tarttui hänen ainoa pelkonsa, kiinnijäämisen pelko” (VS, 28). Ehkä äiti pelkää joutuvansa takaisin vankilaan tai vähintään menettävänsä työpaikkansa, siis elämänsä taloudellisen turvan ja perustan; tai toisaalta jäävänsä kiinni aiemmin kuvatusta taipumuksestaan jäljitellä yläluokan kallista makua. Niin tai näin, prekaarista asemastaan ja siihen kytkeytyvästä pelosta huolimatta äiti ei suostu omaksuma siivoojalle pakotettua kuuliaisuuden normia, vaan tasapainoilee transgressiivisuuden ja mukautumisen välimaastossa. Precarias a la Derivaa (2009, 10) mukaillen voidaan todeta, että äiti valitsee oman lakkonsa, joka saa muotonsa tilojen haltuunoton kautta. Haltuunotto huipentuu novellin lopussa, kun äiti ”herrasmiesopimuksen” (VS, 36) avulla onnistuu saamaan itselleen hallintaoikeuden isoisän maatilaa. Vaikka äiti onkin tapahtuman seurauksena ”pahoillaan joutuessaan pettämään South Heightsin ihmiset”, hän myös iloitsee uuden kotinsa sisustamisesta (”oi, kuinka ihanaa oli lähteä tuulaamaan”) ja alkaa jopa suunnitella jonkin kurssin suorittamista (VS, 37–38). Maalle muutto irrottaa äidin siivoojantyön elinpiiristä, tarjoten siten autonomian toteutumisen puitteet siitäkkin huolimatta, että maaperän laatu on huono.

TYÖSTÄ KIELTÄYTYVÄT AIKAVARKAAT

Vaikka aika ja tila analyysissä näennäisesti erotetaankin toisistaan, ne kytkeytyvät käytännössä tiiviisti yhteen. Tilat tulevat saavutettavaksi ajalla pelaamisen ansiosta, kun juhlat järjestetään asunnon omistajien ollessa määrätyn ajan poissa kodistaan tai kun isoisän tilan luovutusosoikeus sidotaan sadon kypsymisen vaatimaan aikaan. Aika sekä mittaa työsuoritetta, matelee siivoojien kulkiessa bussilla kohteesta toiseen, että toisaalta näyttäytyy luksuksena ja emansipaation välineenä silloin, kun se mahdollistaa vetelehtimisen ja haltuunoton. Vapautu-

minen ajasta symboloi vapautumista kontrollista, kuten Maggie'n kellojen pysäyttämistä koskevassa haaveessa: "Taas Burkella. Ei mitään uutta. Talossa on kymmenen digitaalista kelloa, joka ikinen samassa, oikeassa ajassa. Vielä jonain päivänä, kun lope-tan täällä, pysäytän ne kaikki." (SK, 75.)

Ajasta vapautumisessa ei kuitenkaan tarvitse odottaa työpäivän tai -suhteiden päättymiseen saakka, vaan aikaa voi varastaa myös työajalla vetelehtien. Kuten kotiapulaisten työn historiaa tutkinut Carolyn Steedman huomauttaa, on kotiapulaisten työajalla lorviminen tulkittu historiassa työnantajalta varastamiseksi (Steedman 2004, 6; Mannevuori 2015, 28–29). Myös Marx kirjoittaa *Pääoman* ensimmäisessä osassa, että "[j]os työmies kuluttaa käytettävissä olevan aikansa itseään varten, hän varastaa kapitalistilta" (Marx 2013, 216–217). Kapitalismikriittisessä hengessä aikaa varastaa myös "Siivoojan käsikirjan" Maggie, joka asettuu pötköttelemään työajalla pianon alle: "Luojan kiitos kaikilla on ainakin yksi televisio-ohjelma, johon he ovat koukussa. Minä napsautan imurin päälle puoleksi tunniksi (lohdullinen ääni) ja käyn pianon alle pitkäksi, pölyrätti varmuuden vuoksi kädessä. Makaan vain, hyräilen ja ajattelen." (SK, 74.) Ajan varastaminen tapahtuu hienovaraisesti; sen toteutuminen edellyttää useiden eri tekijöiden ennakkointia. Käteen jätetty siivousriepu auttaa pitämään yllä illuusiota kunnollisuudesta samalla, kun se mahdollistaa vetelehtimisen. (Nais)siivoojan kuuliaisuus saa siis performatiivisen luonteen; se omaksutaan strategisesti tavalla, jonka tarkoituksena on lujittaa työnantajan luottamusta siivoojaan, mikä puolestaan mahdollistaa siivoojalle suuremman autonomian.

Ajan vapaus ja siitä seuraava itsemääräämiskyvyyden lisääntyminen voivat myös kohentaa työ-mukavuutta rahallisen palkkion jäädessä tavallista-kin pienemmäksi, kuten Maggie'n ystävien Lindan ja Bobbin kodissa, jota hän siivoaa.

Tässä talossa en tienaa kovin paljon, koska en ve-loita työtuntien mukaan enkä pyydä matkarahaa. Enkä taatusti ruokarahaa. Saan paiskia töitä ihan kunnolla. Mutta välillä pidän taukoja ja viivyn pit-kään. Poltan tupakkaa ja luen *The New York Times*-a, pornokirjoja, tee se itse -oppaita – *Kuinka ra-kentaa kuistin katto*. (SK, 65.)

Kuvattu työrytmi muistuttaa pikemminkin kotitöi-den tekemistä kuin asiakkaan kodin siivoamista pal-kattuna työntekijänä – rytmi on vaihtelevaa, ja sen lomassa on soveliasta tupakoida ja lueskella intiimiin elämänpiiriin lukeutuvaa kirjallisuutta, kuten pornoa ja kodin rakennusopasta. Mutta miksi Maggie ylipäättään siivoaa ystäviensä kotia palkan ollessa normaalia alhaisempi, ja vaikka hän neu-voa muita siivoojia välttämään työn tekemistä ys-tävien alaisuudessa (SK, 65)? Tässäkin kohtauksessa tila niveltyy aikaan ja aika tilaan. Kirjojen ja lehtien selailun ohella – ja vieläpä "enimmäkseen" – Mag-gie tuijottelee "ikkunasta naapuritontin taloa, jos-sa me ennen asuimme" (SK, 65–66). Näin Maggie muistelee paitsi menetettyä tilaa eli entistä koti-aan, myös edesmennyttä kumppaniaan Teriä ja ai-kaa, jolloin Ter oli elossa.

Perimmäiseksi ajanjakajaksi muodostuu mo-lemmissa novelleissa lopulta kuolema, mikä näyttäytyy lopullisena leposijana ja siten työstä vapautumisena. "Viimeisen sadon" äiti haluaa kai-veruttaa isoisän hautakiven tekstiksi katkelman *Raamatun* psalmia 127: "Turhaan te nousette var-hain ja raadatte leipänne eteen. Yhtä lailla Herra antaa omilleen, vaikka he nukkuisivatkin." Tyttä-ren ihmetellessä valintaa äiti toteaa sen olevan "to-della kaunis ja niin sopiva". (VS, 32–33.) Pintataso-la luonnehdinta tuntuu ristiriitaiselta, sillä isoisää on kuvattu aiemmin novellissa työteliääksi mieheksi. Muistokirjoitus lieneekin tarkoitettu isoisän ku-vauksen sijaan muistutukseksi eläville. Tästä viestii äidin toteamus, jonka mukaan hän ottaisi mielel-lään saman kaiverruksen "myös itselleen" muttei voi tehdä sitä, koska hän joutuu edelleen raatamaan eläkkeeseen eikä ole vielä kuollut. (Emt.)

LOPUKSI

Edellä esittämässäni analyysissä olen tarkastellut siivoojien hahmojen kirjallisia esityksiä teoreetti-sesti orientoituneen ja feministisesti paikantuneen lähiluvun keinoin kahdessa novellissa: Lucia Berlinin "Siivoojan käsikirjassa" ja Elizabeth Jolley'n "Viimeisessä sadossa". Olen tarkastellut erityisesti no-velleissa ilmenevää varastamisen tematiikkaa sekä sen suhdetta naisvaltaiseen ja työväenluokkaiseen siivoojan ammattiin kytkeytyviin normeihin, odo-

tuksiin ja niiden rikkomiseen. Vastustavalle luke-
misen strategialle ominaisen, tekstin ristiriitaisuuk-
sia esiin nostavan analyysin avulla voidaan osoittaa,
kuinka novelleissa kuvatut siivoojat rikkovat norme-
ja varastamalla, lorvimalla ja tunkeutumalla työn-
antajensa asuntoihin, samalla kuitenkin performoi-
den sitä kunnollisuutta ja ”palkkatyöläisen nöyryä ja
kuuliaista mentaliteettia”, johon naissivoojia kasva-
tetaan (Käyhkö 2006a, 54). Luotettavuutta pidetään
yllä esimerkiksi raporttoimalla työnantajalle rikkou-
tuneesta tuhkakupista (VS, 20) tai lisäämällä koli-
koita näytille jätettyjen vaihtorahojen sekaan (SK,
62). Osin juuri tällaisen strategisen performoimisen
kautta hankitun luottamuksen avulla siivoojat va-
rastavat itselleen ja läheisilleen arvokkainta mitä
on: myös tavaraa, mutta ensisijaisesti aikaa ja tilaa.

Varastamisen pyrkimyksenä ei kuitenkaan ana-
lysoiduissa novelleissa ole ainoastaan ajallisten, til-
allisten ja materiaalisten resurssien kartuttaminen,
vaan sen kautta määritellään myös oman toimijuu-
den ja autonomian rajoja. Ranciérelaisittain tulkit-
tuna siivoojahahmot tavoittelevat elämäänsä su-
kupuolittuneeseen luokka-asemaansa nähden
”sopimattomia intohimoja” (Rancière 2017, 72), ku-
ten vapaa-aikaa ja tilallista autonomiaa, päihteitä
ja juhlatiloja. Näin he myös rikkovat erityisesti työ-
väenluokkaisilta naisilta vaadittua kunnollisuuden
normia tavalla, mikä ei kuitenkaan vaaranna nais-
ten jo lähtökohtaisesti prekaaria asemaa. Varas-
tamalla heille kuulumattomia asioita, olivatpa ne

sitten vähäpätöisiä tai eivät, siivoojat kieltäytyvät
tyytymästä heille yhteiskunnassa asetettuun rooliin
niin luokkansa kuin sukupuolensakin osalta. Eman-
sipaatio ei tarkoita sitä, että siivoojat olisivat vapai-
ta kaikista heille asetetuista vaatimuksista, mutta he
kykenevät yhtä kaikki luomaan tilaa, jossa he voivat
antaa ”käsiensä levähtää” ja ”liittää haaveissaan koh-
ti taivaanrantaa” (Rancière 2016, 71). Varastaminen
on toteutettava huomaamattomasti siten, ettei sii-
vooja riskeeraa esimerkiksi toimeentuloaan. Kuiten-
kin tämä kuuliaisuus on pikemminkin harkittua ja
strategista toimintaa kuin täydellisesti ruumiiseen
sisäistettyä kuuliaisuutta, josta ei ole pakokeinoja.

Tarkastelun kohteena olleet novellit – tekijöiden
muusta tuotannosta puhumattakaan – eivät luon-
nollisesti tyhjene tässä artikkelissa esitettyyn analyysi-
in. Erityisesti ”Siivoojan käsikirja” on kiinnostava
esimerkki luokkaristiriitojen ilmenemisestä koros-
tuneesti naisten välisissä suhteissa. Näiden suhteiden
tarkempi jatkoanalyysi voisi tarjota hedelmäl-
lisiä näkökulmia sukupuolen ja yhteiskuntaluokan
välisiin risteytymiin.

*FM Taija Roiha on kirjallisuuden väitöskirjatutki-
ja Jyväskylän yliopistossa. Hänen tutkimusintres-
sinsä liittyvät sukupuolen ja yhteiskuntaluokan
vaikutuksiin kirjallisuudessa erityisesti tekijyyden
näkökulmasta, sekä yleisemmin taiteellista työtä
koskevaan eriarvoisuuteen.*

AINEISTO

SK = Berlin, Lucia (2017/1977) ”Siivoojan käsikirja”. Suom.
Kristiina Drews. Teoksessa Berlin, Lucia. *Siivoojan
käsikirja ja muita kertomuksia*. Helsinki: Aula & Co,
61–77.

VS = Jolley, Elizabeth (1993/1983) ”Viimeinen sato”.
Suom. Hilppa Lappalainen. Teoksessa Carter, Ang-
gela (toim.) *Pahoja tyttöjä, villejä naisia*. Helsinki:
Kääntöpiiri, 17–38.

KIRJALLISUUS

- Balthaser, Benjamin (2017) *The Race of Class: The Role of Racial Identity Production in the Long History of U.S. Working-Class Writing*. Teoksessa Lennon, John & Nilsson, Magnus (toim.) *Working-Class Literature(s). Historical and International Perspectives*. Stockholm: Stockholm University Press, 31–64.
- Baines, Pilar (2014) Down in Elizabeth Jolley's *The Well: An Essay of Repression*. *Journal of Language, Literature and Culture* 61:1, 46–59.
- Butler, Judith (2008) *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.
- Cixous, Hélène (2013) Purkauksia. Suom. Heta Rundgren. Teoksessa Cixous, Hélène: *Medusan nauru ja muita ironisia kirjoituksia*. Suom. Heta Rundgren & Aura Sevón. Helsinki: Tutkijaliitto, 69–195.
- Dibble, Brian (2001) Elizabeth Jolley. Teoksessa Fallon, Erin, Feddersen, R.C., Kurtzleben, James, Lee, Maurice A. & Rochette-Crawley, Susan (toim.) *A Reader's Companion to the Short Story in English*. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 214–224.
- Doherty, Maggie (2015) Love at the Methadone Clinic. *The New Republic* 13.8.2015. <https://newrepublic.com/article/122534/love-methadone-clinic> (haettu 20.11.2019).
- Herrero, Dolores (2011) The Phantom and Transgenerational Trauma in Elizabeth Jolley's *The Well*. *Cross / Cultures* 145:1, 201–216.
- Hyttinen, Elsi (2015) Women in Early Capitalism and Other Irrelevant Issues: Elvira Willman's Struggle for Working-Class Authorship. *Journal of Finnish Studies* 18:2, 56–74.
- Hyttinen, Elsi & Launis, Kati (2017) Writing of a Different Class? The First 120 years of Working-Class Fiction in Finland. Teoksessa Lennon, John & Nilsson, Magnus (toim.) *Working-Class Literature(s): Historical and International Perspectives*. Stockholm: Stockholm University Press, 65–94.
- Jolley, Elizabeth (1986) *Woman in a Lampshade*. London: Penguin Books.
- Karkulehto, Sanna (2011) *Seksin mediemarkkinat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kellman, Steven G. (2009) (toim.) "Elizabeth Jolley". Teoksessa Kellman, Steven G. (toim.) *Magill's Survey of World Literature. Revised edition*. California/New Jersey: Salem Press, 1324–1331.
- Kivistö, Sari (2011) Köyhyyden ylistysten kirjallis-filosofinen traditio. Teoksessa Kivistö, Sari & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.) *Kirjallisuus ja talous antiikista nykyaikaan*. Helsinki: Avain, 105–129.
- Käyhkö, Mari (2006a) Siivoojaksi oppimassa. Työläistyttöjen kasvatusta ja moraalinen sääätely. *Naistutkimus – Kivnoforskning* 19:2, 52–56.
- Käyhkö, Mari (2006b) *Siivoojaksi oppimassa. Etnografinen tutkimus työläistyttöistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Loukola, Maiju (2017) Eripuran tiloissa. Teoksessa Tuomikoski, Anna (toim.) *Jacques Rancière ja erimielisyyden näyttämöt*. Helsinki: Tutkijaliitto, 183–198.
- Mannevuori, Mona (2015) *Affektitehdas. Työn rationalisoinnin historiallisia jatkumoa*. Turku: Turun yliopisto.
- Marx, Karl (2013 [1867]) *Pääoma. Poliittisen taloustieteen arvostelua. 1. osa: Pääoman tuotantoprosessi*. Suom. O.V. Louhivuori, Mauri Ryömä, Tuure Lehén. Helsinki: Kustannusyhtiö TA-Tieto Oy.
- (1979a [1859]) Poliittisen taloustieteen arvostelua. Teoksessa Marx, Karl & Engels, Friedrich: *Valitut teokset*, 4. osa. Moskova: Edistys, 5–185. <https://www.marxists.org/suomi/marx-engels/1859/poliittisen-taloustieteen-arvostelua/index.htm> (haettu 8.1.2020).
- (1979b [1875]) Gothan ohjelman arvostelua. Teoksessa Marx, Karl & Engels, Friedrich: *Valitut teokset*, 5. osa. Moskova: Edistys, 525–551. <https://www.marxists.org/suomi/marx-engels/1875/gothan-ohjelman-arvostelua.htm> (haettu 8.1.2020).
- McRobbie, Angela (2011) Reflections on Feminism, Immaterial Labour and the Post-Fordist Regime. *New Formations* 70, 66–76.
- Melkas, Kukku (2005) Toisen palveluksessa: palvelijat porvarillisen perheen ja työväenluokan välissä. Teoksessa Löytty, Olli (toim.) *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Helsinki: Gaudeamus, 162–180.
- Ojajarvi, Jussi (2013) Kapitalismista tulee ongelma. Teoksessa Hallila, Mika, Hosiaislouma, Yrjö, Karkulehto, Sanna, Kirstinä, Leena & Ojajarvi, Jussi (toim.) *Suomen nykykirjallisuus 2: Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Helsinki: SKS, 131–153.
- (2016) Luokkakamppailuista ja sen piiloutumisesta

- kaunokirjallisuuden valossa. Teoksessa Anttila, Anu-Hanna; Kauranen, Ralf; Launis, Kati & Ojajarvi, Jussi (toim.) *Luokan ääni ja hiljaisuus. Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 88–133.
- Precarias a la deriva (2009) *Hoivaajien kapina. Tutkimusmatkoja prekaarisuuteen*. Suom. Laura Böök, Riie Heikkilä, Eeva Itkonen, Anna-Reetta Korhonen & Betu Viren. Helsinki: Tutkijaliitto/Like.
- Rancière, Jacques (2009) *Erimielisyys. Poliitiikka ja filosofia*. Suom. Heikki Kujansivu. Helsinki: Tutkijaliitto.
- (2016) *Vapautunut katsoja*. Suom. Anna Tuomikoski & Janne Porttikivi. Helsinki: Tutkijaliitto.
- (2017) *The Lost Thread. The Democracy of Modern Fiction*. Kääntänyt Steven Corcoran. Alkuteos *Le Fil perdu. Essais sur la fiction modern* (2014). New York: Bloomsbury.
- Rooney, Ellen (2006) The literary politics of feminist theory. Teoksessa Rooney, Ellen (toim.) *The Cambridge Companion to Feminist Literary Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 73–95.
- Rossi, Riikka & Isomaa, Saija (2015) Kirjallisen realismin kysymyksiä. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 12:1, 3–10.
- Steedman, Carolyn (2004) The Servant's Labour: the business of life, England, 1760–1820. *Social History* 29:1, 1–29.
- (2009) *Labours Lost: Domestic Service and the Making of Modern England*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, Pat (1993) "Lucia Berlin". Teoksessa Meanor, Patrick (toim.) *American Short-Story Writers Since World War II*. Dictionary of Literary Biography, vol. 130. Detroit: Gale Research, 39–43.
- Tuomikoski, Anna (toim.) (2017) *Jacques Rancière ja erimielisyyden näyttämöt. Poliitiikka, oikeus, taide*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Viinikartta.fi. Lancers Rose. <https://www.viinikartta.fi/viini/Lancers%20Rose/920497> (haettu 15.11.2019).
- Yle Puhe (2019) *Kysy mitä vaan siivoojalta: Onko sinulla vaitiovelvollisuus?* Radio-ohjelma, Yle Puhe 28.10.2019. <https://areena.yle.fi/1-4147146> (haettu 15.11.2019).

"CLEANING WOMEN DO STEAL".

CLEANERS AS THIEVES IN LUCIA BERLIN'S "A MANUAL FOR CLEANING WOMEN" AND ELIZABETH JOLLEY'S "THE LAST CROP"

Cleaning is a female-dominated working-class profession. In addition to the act of cleaning itself, cleaners are often required to perform themselves in a humble and dutiful manner. But what happens when a cleaning woman breaks her obedient role and starts to steal? In this article, I analyse the emancipatory potential manifested in the figure of a stealing female cleaner in two short stories: Lucia Berlin's "A Manual for Cleaning Women" and Elizabeth Jolley's "The Last Crop". The method of analysis is close reading. The theoretical framework of the analysis draws from the writings of Jacques Rancière and especially his ideas of art and emancipation. Based on my analysis, I argue that what makes the figure of the cleaning woman emancipatory in these texts is their capability of combining transgressive actions, such as stealing, with performing obedience in a strategic way for the benefit of themselves and their close ones.

KEYWORDS: CLEANERS, ELIZABETH JOLLEY, JACQUES RANCIÈRE, LUCIA BERLIN, SOCIAL CLASS